

АЛЕССАНДРО БАРИККО*

Новеченто.

Монолог.

Я написав цей текст для конкретного актора, Евдженіо Аллегрі, та конкретного режисера, Габрієля Вачіса. Вони поставили за ним спектакль, що дебютував на фестивалі в Асті у червні цього року. Не знаю, чи цього досить, щоб називатися письменником-драматургом – я особисто маю сумнів. Тепер, коли я бачу цей текст у вигляді книжки, він видається мені чимось середнім між справжньою театральною постановкою і повістю, призначеною для читання вголос. Не думаю, що для таких текстів є спеціальна назва. Зрештою, яка різниця. Мені здається, це гарна історія, варта того, щоб її розповісти. І мені приємно думати, що хтось її прочитає.

А. Б.

Вересень 1994

Барбарі присвячую

Так було завжди: котроїсь миті хтось підводив голову... і бачив її. Незбагненна річ. Я маю на увазі... Нас було там більш як тисяча, на тому кораблі: багаті туристи, емігранти, різний чудний народ, і ми серед них... А проте завжди був хтось один, один однісінький, хто перший... перший бачив її. То міг бути хтось, хто сидів і їв, або просто гуляв по палубі... або якраз поправляв штани... підведе на мить голову, зверне погляд у бік моря... і побачить її. Тоді він завмирав, як укопаний, де стояв, і серце його линуло бозна куди. І завжди, кожного-кожнісінького разу, чорт забирай, – повертався до нас, що були на кораблі, до всіх нас і кричав (*плавно і протяжно*): Америка. І лишався стояти на місці, непорушний, мовби позуючи для фотографії, з таким лицем, наче то він її збудував, збудував Америку. Вечорами, після праці, та недільними днями він брав собі на допомогу свого зятя, муляра, славного хлопця... спочатку мав надію на якусь винагороду, а тоді... потроху втягнувся, – і збудував Америку...

Той, хто перший побачив Америку. Такий є на кожному кораблі. І не треба думати, ніби це – чистий випадок, ні... і річ тут не в гостроті зору, це – доля. Є люди, у яких ця мить од народження записана в біографії. Коли вони були ще дітьми, ти міг заглянути їм у вічі і, добре придивившись, побачити: вона вже там – Америка, готова зринуть, понестися через нерви, кров і що там ще є аж до самого мозку, а звідти – на язык, щоб нарешті зірватися з уст отим криком (*кричить*): АМЕРИКА. Вона вже була там, уся там, ув очах дитини, – Америка.

Чекала свого часу.

Цього навчив мене Денні Будмен Т.Д. Лемон Новеченто, найвидатніший піаніст з усіх, чия музика коли-небудь лунала на хвилях Океану. В очах людей видно те, що вони побачать, а не те, що вони бачили. Саме так, мовляв: те, що вони побачать.

Я то вже їх набачився, тих Америк... Шість років на цьому кораблі, п'ять-шість рейсів щороку, з Європи в Америку і назад, – день у день на хвилях Океану, а коли сходиш на берег, то вже й поспяти не можеш прямо – в очко в сортирі не попадаєш. Земля під ногами тверда, а тебе й далі гоїдає. Бо корабель ти ще можеш покинути, а Океан – він завжди з тобою... Коли я вперше ступив на корабель, мені було шістнадцять. І єдине, що я в житті вмів і любив робити – то грати на трубі. Тому коли до мене дійшла чутка, що на пароплав «Вірджинець» набирають людей, і корабель уже в порту – я став у чергу. Я із своєю трубою. То був січень 1927 року. У нас уже є музиканти – сказав мені мужик із судноплавної компанії. Знаю, сказав я, і почав грати. Той стояв і дивився на мене, і на обличчі в нього не здригався жоден мускул. Чекав, поки я не скінчу, і не мовив ні слова. Тоді запитав мене:

– Що це таке ти грав?

– Не знаю.

У нього засвітилися очі.

– Якщо сам не знаєш, що ти грав, то значить, це джаз.

---

* Alessandro Baricco. *Novecento. Un monologo.*

сантиметрах стільчика і сотнях кубометрів води, у серці Океану, маючи перед очима диво, у вухах – чудо, в ногах – ритм, а в серці – звуки музики єдиного, неповторного, безконечного АТЛАНТИЧНОГО ДЖАЗ-БЕНДУУУУ!!!!

(Джаз-бенд на першому плані. Актор по черзі представляє виконавців. Після кожного представлення – коротке соло).

На кларнеті – Сем «Соня» Вашингтон!

На банджо – Оскар Делагверра!

На трубі – Тім Тьютні!

На тромбоні – Джим Джим «Дмухач» Геллап!

На гітарі – Семюель Гокінс!

І нарешті, на фортеп'яно... Денні Будмен Т. Д. Лемон Новеченто.

Великий із великих.

(Музика різко обривається. Актор полишає тон конференсьє і, ведучи свою мову, скидає з себе костюм музиканта)

Він справді був великий із великих. Ми грали музику, а він – то було щось інше. Він грав... Таких речей попросту не було, поки він їх не заграє, окей? Не було ще ніде й ніколи. А після того, як він устане з-за фортеп'яно – вже не було... ніколи більше не було... Денні Будмен Т. Д. Лемон Новеченто. Останнього разу, як я його бачив, він сидів на бомбі. Серйозно. Сидів на отакенному заряді динаміту. Але це довга історія... Він казав так: «Поки маєш у запасі хорошу історію, і маєш кому її розповісти – на тобі ще рано ставити хрест». Так от, він її мав... хорошу історію. Його історія – то був він сам. Божевільна, як подумати, історія, але таки хороша. І того дня, сидячи на динаміті, він мені її розповів. Я ж був його найкращий приятель. Потім я наробив дурниць, і тепер, як мене підняти за ноги, то з моїх кишень уже нічого не висиплеться... я вже й трубу свою спродав, і геть усе, але... цю історію, – ні... цю історію я не загубив, вона тут, зо мною, ясна й незбагненна, – немов та музика, що розносилась над безоднею Океану, коли на своєму чарівному фортеп'яно грав Денні Будмен Т. Д. Лемон Новеченто.

(Актор прямує за лаштунки. Знову чути, як грає джаз-бенд – звучить фінальна мелодія. Коли затихає останній акорд, актор повертається на сцену).

Його знайшов був один моряк, що звався Денні Будмен. Одного ранку, коли всі вже зійшли на берег, у Бостоні, – знайшов у картонній коробці. Йому було десять днів, не більше. Він не плакав, а мовчки лежав, розплющивши очі. Його покинули в залі для танців, у першому класі. На фортеп'яно. Та він не виглядав на немовля з першого класу. Такі речі, як правило, роблять емігранти. Вродить потайки десь у закутку, а тоді й кине дитину. Не зо зла. То все убозтво, чорне убозтво. Це щось подібне, як ота історія з одежею... вони приходили на корабель із латками на задниці, в заношених до дірок лахах, єдиних, що мали... Зате потім, – Америка завжди Америка, – подивився, а вони сходять на берег після подорожі: всі як один ошатно вбрані, чоловіки при краватках, діти в білих сорочечках... словом, це ж треба було вміти: оті двадцять днів плавання вони усе щось шили та кроїли, і в результаті на кораблі не лишалося жодної фіранки, не кажучи вже за простирадла, нічогісінко: справляли собі нове вбрання для Америки. На всю сім'ю. І що ти їм скажеш..?

Словом, часто-густо вони позбувалися дітей, бо дитина для емігранта – це зайвий рот, що просить їсти, і зайва морока в імміграційному бюро. Тому вони лишали їх на кораблі. Навзамін за фіранки та простирадла, можна сказати. З цею дитиною було, мабуть, аналогічно. Батьки, певно, міркували так: як лишимо малого на фортеп'яно в залі для танців, у першому класі, то його може підібрати якийсь багач, і тоді хлопець матиме щасливе життя. То був слушний план. І він таки приніс свої плоди. Хлопець не став багатий, але став п'яністом. Найкращим, присягаюся, найкращим.

Так от. Старий Будмен знайшов його і почав шукати когось, хто міг би сказати, чия це дитина, але знайшов тільки напис, надрукований синіми буквами на картоні коробки: Т. Д. Лимони. Там був іще малюнок – лимон. Теж синюшний. Денні був негр із Філадельфії, здоровенний мужик, велетенський, але прекрасної душі. Він узяв дитину на руки і сказав: «Привіт, Лемон!» І щось у нього йокнуло всередині, неначе відчуття, що він став татом. Усе своє життя він стверджував, ніби оте Т. Д. означало не що інше, як Thanks Danny. Спасибі Денні. Нісенітниця, але він у це справді вірив. Був свято переконаний... Т. Д. – Thanks Danny. Одного дня йому принесли показати журнал, де була реклама: якийсь тип з ідіотським виразом лиця а-ля latin lover, коло нього – намальований лимон, а внизу напис: Тано Дамато, король

лимонів, Тано Дамато, королівські лимони, і ще якась там медаль чи диплом чи щось таке... Тано Дамато... Старий Будмен і бровою не повів. «Це що за підер?» – запитав. І забрав журнал собі, бо поряд із рекламою там були результати кінських перегонів. Не те, щоб він робив ставки: йому просто подобались назви коней, це була в нього справжня пристрасть, «послухай-но, – казав він, – ось оце, вчора були перегони, в Клівленді, так-от, вони його назвали Ловець Грошей, а? Це як? А оце-ось, послухай: Швидше – Краще. Здуріти можна». Словом, подобалось йому це діло, то була його пристрасть. Хто переміг на перегонах – йому було до лямпочки. Йому подобались назви коней.

Хлопця теж треба було назвати, і він його назвав – своїм іменем: Денні Будмен. Єдиний марнославний учинок, який він собі дозволив за ціле життя. Тоді додав: Т. Д. Лемон, як було написано на коробці, бо, казав він, це вважається дуже вишукано, коли посередині імені є ще букви: «у всіх адвокатів так є», потвердив Берті Бам, механік, що був загремів у тюрму завдяки адвокатуві на ім'я Джон П. Т. К. Вандер. «Якщо він стане адвокатом, я його вб'ю» – пригрозив старий Будмен, але ініціали в імені таки лишив, і в результаті вийшло: Денні Будмен Т. Д. Лемон. То було гарне ім'я. Вони його повиучували, повторюючи вголос, – старий Денні та інші, – внизу, в машинному відділенні, коло заглушених моторів, – корабель тоді стояв на причалі в порту Бостона. «Славне ім'я, – сказав нарешті старий Будмен, – але чогось йому бракує. Кінцівки бракує гарної». І мав рацію. Бракувало відповідної кінцівки. «А ти додай – вівторок» – сказав Сем Стала, що був на кораблі за кельнера. «Ти знайшов його в вівторок, то й назви вівторок». Денні на хвильку замислився. Тоді всміхнувся. «А знаєш, Семе, в цьому щось є. Я знайшов його у перший рік оцього блядського нового століття, так? То назву його Новеченто – Тисяча Дев'ятсотий». «Тисяча Дев'ятсотий?» «Тисяча Дев'ятсотий». «Це ж цифра!» «Була цифра, а буде ім'я». Денні Будмен Т. Д. Лемон Новеченто. Досконало. Прекрасно. Чудове, ей-богу, ім'я, справді чудове. З таким ім'ям він далеко піде. Вони схилилися над картонною коробкою. Денні Будмен Т. Д. Лемон Новеченто подивився на них і всміхнувся, а вони остовпіли: ніхто не чекав, що така маленька дитина може видати стільки лайна.

Денні Будмен морякував іще вісім років, два місяці й одинадцять днів. А тоді, під час одного шторму, посеред Океану, клятий шків перебив йому поперек. Він конав три дні. Йому все всередині порвало й попереламувало – не було як уже скласти докупи. Новеченто був тоді ще малий. Він сидів у Денні коло ліжка й не відходив ані на крок. Там була купа старих журналів, і він три дні з диявольським терпінням читав старому Денні, який потроху домирав, усі результати перегонів, що тільки знаходив. Він складав букву до букви, – як навчив його Денні, – водячи пальцем по сторінці й не відриваючи зосереджених очей від тексту. Читав поволеньки, але читав. Денні не пережив шостого забігу Чиказьких перегонів, у якому перемогла Питна Вода, випередивши на два корпуси Овочеву Зупу і на п'ять – Голубого Крема. Старий не міг стримати сміху, слухаючи ці назви, – сміхом і надсадив остаточно своє нутро. Його загорнули в полотнище і віддали тіло Океанові. На савані капітан червоною фарбою написав: Thanks Danny.

Отак ізненацька Новеченто вдруге став сиротою. Він мав тоді вісім років і разом з «Вірджинцем» встиг уже раз п'ятдесят пройти маршрут з Америки до Європи й назад. Океан був йому за домівку. А щодо суші, то на сушу він жодного разу й ногою не ступав. Ясна річ, він бачив її в портах, але на берег не сходив. Ніколи. Просто старий Денні боявся, що малого можуть забрати – через проблеми з документами чи візами чи ще там чимось. Так що Новеченто лишався на борту, весь час лишався на борту, а незабаром корабель знову відчалував. Якщо бути точним, то для світу Новеченто ніколи й не існував: не було такого міста, парафії, лікарні, тюрми чи бейсбольної команди, щоб у їх метриках, актах чи списках числилось його ім'я. Він не мав батьківщини, не мав дати народження, не мав родини. Йому було вісім років, але офіційно він ніколи й не народжувався.

«Так не може далі тривати», – казали всі Денні. «Крім того, це протизаконно». Але Денні незворушно відповідав одне й те саме: «До дідька закон». Після такої заяви будь-яка дискусія втрачала сенс.

Коли корабель прийшов у Саутгемптон – це було наприкінці того плавання, під час якого помер Денні – капітан рішив, що час уже покласти край неподобству. Він закликав портових чиновників і сказав помічникові, щоб той пішов і привів Новеченто. І що ж – Новеченто ніде не було. Його шукали по всьому кораблю, два дні поспіль. Нема. Щез. На «Вірджинці» всі були самі не свої, бо встигли вже привичаїтися до хлопця, і ніхто не смів сказати вголос, але... малий міг запросто й за борт вискочити... та й море – з ним не жартуй, усяке трапляється... Тривога каменем гнітила серце, коли, двадцять два дні

потому, корабель відпливав до Ріо-де-Жанейро: Новеченто не повернувся, й ніхто не знав, де він і що з ним... Серпантини, сирени й феєрверки – все як завжди, коли корабель іде в рейс, але цим разом щось було не так – вони ось-ось мали втратити Новеченто, і то назавжди, і не було сили всміхнутися, і щось пекло їх усередині.

На другу ніч після того, як корабель пішов у море, коли не видно було вже вогнів ірландського берега, Баррі, боцман, як божевільний увірвався в каюту капітана, розбудив його і заявив, що той конче повинен піти з ним. Капітан вилаявся, але пішов.

Танцювальний салон першої класи.

Світло згашене.

Люди в піжамах, босі, при вході. Пасажири, що повиходили з кают.

І моряки, і троє механіків, усі закопчені, аж чорні, з машинного відділу, і радист Труман.

Усі стоять мовчки. Дивляться,

Новеченто.

Сидить на стільчику перед фортеп'яно, ноги баламкаються, не досягаючи підлоги.

І,

бог свідок,

грає.

(Звучить мелодія для фортеп'яно, досить проста, неквапна, заворожлива)

Не знаю, що в біса за музику він грав, – мелодія була тиха... і прекрасна. І то не був ніякий фокус – то був справді він, він сам грав, своїми руками, перебирав по клавішах, – бог знає, як йому вдавалося. І треба було чути, що за звуки він добував із того фортеп'яно. Там була одна синьйора, в рожевому халаті, з якимись щипчиками у волоссі... ходячий мішок із грішми, скажу я вам, американська жінка якогось страховика... так от, у неї текли сльози, струмком стікали по нічному крему, а вона дивилася і плакала без перестанку. Коли поруч із нею зупинився капітан, що весь аж кипів від здивування, – буквально кипів, інакше й не скажеш, – коли він опинився поряд з нею, вона, – та багачка, – шморгнула носом і, показавши пальцем на фортеп'яно, спитала:

«Як його звати?»

«Новеченто. Тисяча Дев'ятсотий».

«Це номер пісні? Я питаю про хлопця».

«Новеченто»

«Так само, як номер пісні?»

П'ять реплік такого діалогу – то був максимум того, що міг стерпіти капітан далекого плавання. Особливо тепер, коли він допіру виявив, що хлопець, якого всі вважали за мертвого, не просто живий, а ще й за час, поки числився у пропажі, навчився грати на фортеп'яно. Тож він лишив багачку, де стояла, з її сльозами та всім решта, і рішучим кроком попрямував через салон: у штанах від піжами та незастібнутому капітанському кителі. Зупинився капітан уже коло самого фортеп'яно. Тої миті йому хотілося сказати багато чого, зокрема: «Де ти, на хер, ховався?», або ще «Де ти в біса цього навчився?» Але, як і всі люди, що звикли жити в формі, він, зрештою, втиснув у відповідну форму й свої думки. І сказав наступне:

«Новеченто, все це явно суперечить уставу».

Новеченто перестав грати. Він був хлопчина небагатослівний, але на диво тямущий. Подивився на капітана лагідним поглядом і сказав:

«До дідька устав».

(Чути, як гуде шторм)

Море стрепенулося / море зірвалося з ланцюга / б'є водою в небеса / вибухає / полоще хвилями / зриває з небосхилу хмари й зорі / несамовитіє / роз'ярюється більше й більше / й не знати, коли вгамується / весь день без перестанку / коли скінчиться? / мамо, мамо / ти про це не казала / люлі-люлі / море заколисує / чорта лисого заколише / несамовите / все навколо / спінене пекло / божевільне море / скільки бачить око / усе чорно / чорні стіни води / й нуртовища / ми як поніміли / чекаємо / коли вже всьому край / і корабель на дно / цього я б анітрохи не хотів / нехай вода стане тиха / і рівна як дзеркало / і хай зупиняться / ті / недоладні / стіни / води / й обваляться вниз / і затихне гуркіт /

хай буде водна гладь, така, як була раніше

хай знову буде море
тиша
світло
і риби летючі
над водою
хай літають.

Перший рейс, перший шторм. Пощастило, хай йому чорт. Я ще й не розібрав до пуття, що воно таке – бути в плаванні, як довелося пережити чи не найлютіший шторм в історії «Вірджинця». Посеред ночі наш нещасний корабель узято за барки й мордою об стіл. Чи то пак об Океан. Здавалось, це ніколи не скінчиться. Від того з членів екіпажу, хто тільки й робить, що грає на трубі, не варто чекати якихось особливих подвигів під час шторму. Він може слушно утриматись од виконання своїх обов'язків і поки що не грати на трубі, просто щоб не нагнати атмосфери. І любісінько собі сидіти у себе в каюті. Та я в каюті не всидів. Хай як ти собі розважаєшся, повір мені, рано чи пізно тобі вп'ється в мозок ота фраза: подох як пацюк в норі. Я не хотів подихати як пацюк у норі, а тому вийшов із каюті й почав вештатись по кораблю. Я не дуже уявляв, куди прямую, бо пробув на кораблі всього чотири дні, і добре, як мені вдавалося знайти дорогу до клозету. Ті кораблі – то маленькі плавучі міста. Направду. Словом, як і слід було чекати, оббиваючи по дорозі всі стіни й повертаючи навмання то ліворуч, то праворуч, я кінець-кінцем заблукав. Приїхали, називається. Ситуація, звичайно ж, херова. І саме в цю мить з'явився він, елегантний, у темному костюмі, ішов рівно, спокійно, нітрохи не схожий на людину, що заблукала, і здавалось, він зовсім не відчуває хитавиці, немовби гуляє набережною десь у Ніцці: то був Новеченто.

Йому було тоді двадцять шість, але він виглядав на старшого. Я зразу його впізнав: я грав разом із ним оті чотири дні, в одному оркестрі, але на тому й усе. Я навіть не знав, де його каюта. Звісно, мені про нього дещо розповідали. Кажали дивні речі: казали, що Новеченто ніколи не сходив з цього корабля. Що він родився на кораблі й відтоді живе тут. Безвилазно. Двадцять шість років не ступавши й ногою на землю. Все це, як послухати, відгонило якоюсь дикою нісенітницею... Ще казали, що він грає музику, якої не існує. Я сам бачив: щоразу перед тим, як почнемо грати, там, у залі для танців, Фріц Герман, білий мудак, який нічого нічого не тямив на музиці, але мав гарну фізіономію, і через це його поставили керувати оркестром, підходив до нього і казав упівголоса:

«Будь ласка, Новеченто, нормальні ноти, окей?»

Новеченто кивав головою і грав нормальні ноти, уг'явши очі десь перед собою, а на свої руки ні разу й не гляне, і здавалось, що сам він десь далеко-далеко. Тепер я знаю: він і справді був десь далеко-далеко. Тоді я цього ще не знав і гадав, що він просто трохи дивний, от і все.

Тої ночі, коли буря була в самому розпалі, він найшов мене там, у якомусь глухому коридорі, блілого, наче мрець, подивився на мене з виглядом синьйора, що вийшов погуляти на дозвіллі, усміхнувся і сказав: «Іди за мною».

Що ж, коли хтось, хто грає на трубі в корабельному оркестрі, посеред бурі зустрічає когось, хто каже «йди за мною», – тому, що грає на трубі, не лишається нічого іншого, як піти. І я пішов за ним. Точніше, то він ішов, а я... мені трохи бракувало його зграбности, але так чи так... ми прийшли до зали для танців, а тоді, заточуючись і хапаючись за стіни – це про мене, ясна річ, бо він, здавалось, не йшов, а їхав по рейках, – підступили до фортеп'яно. Навколо ні душі. Майже зовсім темно, тільки де-не-де яка лампочка світиться. Новеченто показав мені на ніжки фортеп'яно.

«Зніми фіксатори», – каже. Корабель гоїдало так, що дай дорогу, тяжко було на ногах устояти, і пропозиція розблокувати коліщата фортеп'яно видавалася досить безглуздою.

«Ти мені довіряєш? То знімай».

Він псих, подумав я. І зняв фіксатори.

«А тепер ходи й сідай отут» – сказав Новеченто.

Я не розумів, куди я маю йти, ні чорта не розумів. Я стояв і тримав оте фортеп'яно, що вже почало ковзати по підлозі, наче брила чорного мила... Паскудна ситуація, бігме: навколо буря, гірш як пекло, а тут ще цей псих сидить на своєму стільчику – що теж як кусок мила – а руки на клавішах, непорушні.

«Зараз же, потім буде пізно» – сказав Новеченто з усмішкою. *(Вилазить на висячу конструкцію – щось середнє між гоїдалкою і трапецією)* «Окей. Пошлемо все на фіг, окей? що мені втрачати? гаразд, я сяду, ось прощу, на твою ідіотську табуретку, сів, і що тепер?»

«А тепер не бійся».

І почав грати.

(Лунає музика – соло на фортеп'яно. Щось наче танець, вальс, легкий і ніжний. Конструкція потроху розгойдується, і актор починає кружляти над сценою. В міру того, як він далі веде свою розповідь, розмах коливань зростає, аж поки актор не починає зачіпати заслони).

Тепер ніхто не зобов'язаний у це вірити, та й я сам, якщо чесно, ніколи б у таке не повірив, якби хтось мені розповів, але все було саме так: фортеп'яно почало їздити по паркету зали, і ми теж, сидючи за ним, Новеченто грав, не відриваючи очей від клавіш, здавалося, він десь не знати де, а фортеп'яно йшло за ритмом хвиль, носилося туди й сюди, крутилося навколо себе, мчало просто на скляні вітражі, а тоді за волосинку від зіткнення зупинялось і плавно повертало назад, кажу вам: здавалося, наче море колише його, колише нас, і я не міг уторопати, що діється, а Новеченто грав, не переставав ні на мить, і було ясно: він не просто грає, він керує ним, отим фортеп'яно, розумієте? клавішами, нотами, не знаю як – він скеровував його, куди хотів, – маячня, але так воно й було. І коли ми кружляли поміж столами, зачіпаючи за крісла та світильники, я збагнув, що ми оце робимо, що ми насправжки робимо: ми танцюємо з Океаном, – ми і він, божевільні, прекрасні танцюристи, що зішлись в похмурому вальсі на золоченім паркеті ночі. Oh yes.

(Починає з розмахом кружляти над сценою на висячій конструкції, з виразом щастя на лиці, а тим часом Океан вирує, корабель гойдається на хвилях, а фортеп'янна музика, щось на зразок вальсу, в супроводі різноманітних звукових ефектів прискорюється, сповільнюється, повертає – словом, «керує» грандіозним танцем. Тоді, після єнного акробатичного трюку актор робить хибний маневр і несеється за лаштунки. Музика пробує «загальмувати», але вже надто пізно. Актор тільки й устигає, що скрикнути

«О господи...»

а тоді зникає за боковою заслоною, по дорозі щось розгартавши. Чути голосний грюкіт, немовби розтрито вітраж, прилавок бару, меблі в салоні і ще там щось. Страшенний тарарам. Хвилинна павза, тиша. Тоді з-за тої самої заслони, за якою він був зник, актор поволі виходить назад на сцену)

Новеченто сказав, що цей трюк іще потребує вдосконалення. Я сказав, що по суті треба тільки приробити до фортеп'яно гальма. Капітан, коли скінчилася буря, сказав *(збуджено кричить)*: «СТОНАДЦЯТЬ ЧОРТІВ, ВИ ДВОЄ, ЗАРАЗ ЖЕ МАРШ У МАШИННИЙ ВІДДІЛ І НІ НА КРОК ВІДТЛЯ, БО ЯК НІ, ТО Я УБ'Ю ВАС ВЛАСНИМИ РУКАМИ, І ЩЕ: ВИ ЗАПЛАТИТЕ ЗА ВСЕ ДО ОСТАНЬОГО ЦЕНТА, ХОЧ БИ ДЛЯ ЦЬОГО ВАМ ДО КІНЦЯ ЖИТТЯ ДОВЕЛОСЬ ПРАЦЮВАТИ, І ЦЕ ТАК САМО ПРАВДА, ЯК І ТЕ, ЩО МІЙ КОРАБЕЛЬ НАЗИВАЄТЬСЯ «ВІРДЖИНЕЦЬ», А ВИ ДВОЄ – НАЙБІЛЬШ НЕДОУМКИ З УСІХ, ЩО КОЛИ НЕБУДЬ БОРОЗНИЛИ ОКЕАН!»

Тої ночі, внизу в машинному відділі – ми з Новеченто стали друзями. Нерозумийвода. Назавжди. Ми тільки й робили, що рахували, на скільки ж доларів ми потрощили різного добра. І що більший виростав рахунок, то веселіш нам робилося. І тепер, як озирнутися назад, мені здається, що це власне про такі хвилини кажуть – такий-то і такий-то був щасливий. В кожному разі, ми були недалеко від щастя.

Саме тої ночі я й запитав його, чи це правда, – ота історія про нього і про корабель, що він тут народився і все таке... чи правда, що він ніколи не сходив на берег. І він відповів: «Так».

«Точно?»

Він був абсолютно серйозний.

«Точно».

Не знаю, в чому річ, та коли він це сказав, – те, що я відчув усередині, мимоволі, бозна чому, на коротку мить – то був дроз, дроз страху.

Страх.

Одного разу я спитав Новеченто, про що він у біса думає, коли грає, і на що він роздивляється, впершись очима просто перед собою, словом, де блукає його голова, поки руки бігають туди-сюди по клавішах. І він сказав мені: «Сьогодні я був чудовому краю, там були жінки з пахучим волоссям, було повно сонця і повно тигрів».

Він мандрував.

Щоразу він опинявся в іншому місці: в середмісті Лондона, в поїзді, що їде рівниною, на горі, такій високій, що там снігу по пояс, у церкві, найбільшій у світі, – Новеченто рахував колони й зазиравав у обличчя розп'яттям. Такі були його мандри. Важко збагнути, як міг він та й знати що-небудь про

церкви, сніги, тигрів... він же ж ніколи не сходив з того корабля, ані ногою, то не була вигадка, то була чиста правда. Ніколи не сходив. Однак виглядало на те, що він і справді бачив усі ці речі. Новеченто, коли скажеш йому «Якось я був у Парижі», починав розпитувати, чи ти бачив такі-то й такі сади, чи обідав у такому-то й такому барі, він знав геть усе й казав тобі: «Що мені особисто там подобається, то це чекає на захід сонця, походжаючи взад і вперед по мосту Понт-Ноф, а коли під низом пропливають баржі – зупинятися й дивитися на них згори, і махати їм рукою».

«Новеченто, а ти коли-небудь бував у Парижі?»

«Ні».

«А як тоді...»

«Тобто... так».

«Що так?»

«Париж».

Можна було подумати, що він божевільний. Та все було не так просто. Коли хтось абсолютно точно описує тобі, який запах стоїть на Бертам-стріт літом, коли тільки-но скінчився дощ, то не можна стверджувати, ніби він божевільний, просто тому, що він на Бертам-стріт ніколи не був. З чіткою очей, з чіткою слів він справді вдихав його, це повітря. По-особливому, по-своєму, але насправжки. У світі він ніколи не бував. Та ось уже двадцять шість років, як світ приходить на цей корабель, і ось уже двадцять шість років як він, на цьому кораблі, шпигує за світом. І вбирає в себе його душу.

У цьому ділі він був геній, нічого не скажеш. Він умів слухати. І вмів читати. Не книжки, це не штука, – він умів читати людей. Усі ті знаки, що люди приносять на собі: місяця, чутки, запахи, свою землю, свою історію... На людях написано геть усе. Він читав і з безмежною ретельністю каталогізував, систематизував, упорядковував... Кожнісінького дня він додавав новий клаптик до тої величезної карти, що її він рисував у себе в голові, – неосяжної карти, що зображала наш світ, цілісінький світ, від краю до краю, з великими містами і зачуханими барами, з довжелезними ріками і брудними калюжами, з літаками і левами, – дивовижна карта. Він подорожував цим своїм світом, наче бог, а тим часом його пальці ковзали по клавішах, пестуючи звивисту мелодію регтайму.

(Лунає меланхолійний регтайм)

Для цього треба було багато років, та одного дня я по зав'язку набрався хоробрости й нарешті запитав його. Новеченто, чому на бога ти не зійдеш з цього корабля, один раз, хоча б один раз, чому не підеш не подивившись на світ, своїми власними очима, не чужими. Чому ти лишаєшся тут, у цій плавучій тюрмі, ти ж міг би стояти собі на Понт-Ноф, дивитися на баржі й усе таке, ти міг би робити, що захочеш, ти граєш на фортеп'яно, як бог, вони б усі за тобою божеволіли, заробив би купу грошей, міг би вибрати собі найгарніший дім, який тільки є, міг би збудувати собі дім у формі корабля, якщо тобі на цьому так розходиться, міг би податися, куди захочеш, туди, де тигри, чи на Бертам-стріт... боже милий, ти ж не можеш усе життя волочитися туди й назад через Океан, мов останній дурень... ти ж не дурень, ти великий, і світ чекає на тебе, треба тільки спуститись отим чортовим трапом, а ти цього ніяк не зробиш, десяток ідіотських сходинок, господи, а там усе – за цими сходишками цілий світ. Чому не покірчити з цим і не зійти на берег, хоча б разок, один-однісінький раз?

Новеченто... Чому ти не зійдеш на берег?

Чому?

Чому?

То було літом, літом 1931 року – на борт «Вірджинця» піднявся Джоллі Ролл Мортон. Весь у білому, капелюх і той білий. А на пальці отакений діамант.

Це був той, хто, влаштуваючи концерти, писав на плакатах: сьогодні ввечері виступає Джеллі Рой Мортон, творець джазу. І він писав це не просто так, а був у цьому свято переконаний: творець джазу. Він грав на фортеп'яно. Сидить упівоберта до зали, а руки пурхають, наче метелики. Легко-легко. Він починав у борделях Нового Орлеана, – то там він навчився так легенько торкатися клавіш і так ніжно виводити ноти: поверхом вище клієнти займалися коханням і не хотіли зайвого шуму. Вони хотіли музики, що закрадалася б за порт'єри та під ліжка, не турбуючи тих, хто зайнятий своєю справою. Саме таку музику він і грав. У цьому він і справді був найкращий.

Хтось десь одного дня сказав йому про Новеченто. Сказав, напевно, щось таке, як усі казали: він великий із великих. Найвидатніший піяніст у світі. Це може здатися вам нісенітницею, але так цілком

могло статися. Ніколи не зігравши й ноти поза «Вірджинцем», Новеченто був особою по своєму знаменитою, – маленькою легендою. Ті, що сходили з корабля, розповідали про дивну музику і про п'яніста, в якого, здавалося, чотири руки, – такі карколомні ноти він брав. Кружляли різні цікаві історії, почасти правдиві, як ота про американського сенатора Вільсона, що цілу дорогу їхав у третьому класі, бо то там грав Новеченто – коли грав не нормальні ноти, а оті свої, що нормальними не були. Новеченто мав там унизу своє фортеп'яно, і йшов туди по обіді чи пізно вночі. Спершу він слухав: хотів, щоб люди заграли йому пісень, яких знали, і час од часу хтось та й витягав свою гітару, гармонію або ще там щось і починав грати музику, що була родом не знати й відкіля... Новеченто слухав. Тоді починав ледь-ледь торкатися клавіш – поки той народ грав або співав – торкав їх дедалі сильніш, аж поки помалу-малу й сам не починав грати на повну, – звуки виходили з фортеп'яно – чорного, кабінетного – але то були звуки іншого світу. В них було все, усе на раз, уся музика, що є на землі. Почуєш – оторопієш. Він і оторопів, сенатор Вільсон, почувши таке, – весь розбуфурований, в елегантному костюмі, він стирчав у тому смороді, – бо там, у третьому класі, стояв такий дух, що хоч сокирою рубай, – і по прибутті його мусили забрати з корабля силою, бо якби його воля, він лишився б там до кінця своїх чортових днів. Єй-богу. Про це писали в газетах, але в цьому випадку газетам треба вірити. Саме так усе й було, на повному серйозі.

Словом, хтось підійшов до Джеллі Ролла Мортон і сказав йому: на тому кораблі є один, який робить із фортеп'яно, що тільки захоче. І як має охоту, грає джаз, а як не має охоти – грає щось таке, як десять джазів разом узятих. Джеллі Ролл Мортон мав препаскудний характер, це всі знали. То він і каже: «Як може добре грати хтось, кому бракує причандалів у штанах, щоб злізти з дурного корабля?» І давай реготатися, як ненормальний, – отой творець джазу. І на цьому все б і скінчилося, якби хтось не кинув: «Тішся-тішся, бо коли він раптом вирішить зійти з свого корабля, ти знову будеш грати у борделях, далекі, в борделях». Джеллі Ролл перестав реготати, дістав з кишені маленького пістолета з перламутровою ручкою, приставив до голови тому, хто був оце сказав, але не вистрелив, а запитав: «Де на хер той корабель?»

Він мав на думці не що інше, як поєдинок. Так у той час водилося. Викликали одне одного позмагатися, хто краще грає, і кінець-кінцем хтось перемагав. Порахунки музикантів. Ніякої крові, але добра порція ненависти, правдивої ненависти в серці. Ноти і алкоголь. Це могло тривати цілу ніч. Ось що мав на думці Джеллі Ролл Мортон, – так він хотів раз і назавжди закрити тему, начебто десь на Океані хтось та й грає краще за нього. Покінчити з цею фігнею. Проблема була в тому, що в портах Новеченто ніколи не грав, не хотів там грати. Коли ти в порту, хай і на борту корабля – ти все таки майже на суші. Тому-то гра йому не йшла. Він грав, де сам хотів. А хотів він грати посеред Океану, там, де земля – всього лиш далекі вогні, або спогад, або надія. Така вже він був людина. Джеллі Ролл Мортон, проклинаючи все на світі, пішов і купив за власні гроші квиток до Європи і назад, а тоді піднявся на борт «Вірджинця» – він, що ніколи й ногою не ступав на інший корабель крім тих, що ходять вверх і вниз по Міссісіпі. «Нічого дурнішого я ще не робив за все своє життя», сказав він (приправивши цю фразу кількома матюками) журналістам, що прийшли привітати його на чотирнадцятий причал Бостонського порту. Тоді замкнувся у себе в каюті, чекаючи, аж поки земля не перетвориться на далекі вогні, на спогад і надію.

Новеченто не особливо переймався кинутим йому викликом. Він до пуття й не розторопав, що до чого. Поєдинок? Якого дива? А втім, йому стало цікаво. Він хотів почути, як, чорт забирай, грає сам творець джазу. Він казав це без іронії, він у це вірив: що той і справді був творець джазу. Думаю, він хотів чогось навчитися. Чогось нового. Така вже він був людина. Трохи схожий на старого Денні: він не мав азарту до гри, йому було до лямпочки, хто виграє, зате він був у захваті від іншого. Від усього решта.

О 21 годині 37 хвилин на другий день плавання, коли «Вірджинець» на швидкості 20 вузлів прямував до європейського берега, Джеллі Ролл Мортон з'явився в танцювальному салоні першого класу, елегантний, весь у чорному. Всі добре знали, що робити: танцюристкам завмерли, ми, з оркестру, відставили інструменти, бармен налив склянку віскі, народ затих. Джеллі Ролл узяв віскі, підійшов до фортеп'яно і подивився Новеченто в очі. Він не сказав нічого, але на його лиці було написано: «Звільни місце».

Новеченто підвівся.

«Це ти той, що винайшов джаз, так?»

«Ага. А ти той, що грає тільки тоді, коли в нього під задницею Океан, так?»

«Ага».

Відрекомендувалися, значить. Джеллі Ролл запалив цигарку, примостив її в хисткій рівновазі на краю фортеп'яно, а тоді всівся й почав грати. Регтайм. Це було щось ніколи раніш не чуване. Він не грав – бував. Та музика – то наче шовкова білизна зісковзує з жіночого тіла, яке вихиляється в танці. У ній, у цій музиці були всі борделі Америки, але не абиякі, а люксові, ті, де навіть гардеробниці – немов з обкладинки журналу. На завершення Джеллі Ролл вивів низку невидимих нот, беручи все вище й вище, аж до самого краю клавіатури – наче хто висипав жменю перлинок на мармурову підлогу. Цигарка лежала все там само, на краю фортеп'яно: наполовину згоріла, але попіл весь іще тримався, не осипавшись. Здавалось, він не хоче падати, щоб не наробити шуму. Джеллі Ролл узяв цигарку двома пальцями – а руки в нього, мов метелики, я вже казав, – узяв цигарку, а попіл так і лишився на ній, ані не гадав осипатися, може то був теж якийсь фокус, не знаю, в кожному разі він так і не осипався. Він підвівся, творець джазу, підступив до Новеченто, тицьнув йому під носа цигарку з усім тим попелом, що тримався на ній мов приклеений, і сказав:

«Твоя черга, моряче».

Новеченто посміхнувся. Йому все це було за розвагу. Направду. Він сів за фортеп'яно і зробив найдурніше, що тільки міг. Він заграв «Повернися татечку», дитячу пісеньку, абсолютно ідіотську – він почув її від емігрантів, багато років тому, і відтоді вона крутилась у нього в голові, – ця пісенька йому припала до вподоби, не знаю, що він у ній знаходив, але вона йому справді подобалась, здавалася йому страшенно зворушливою. Звичайно ж, то було не дуже схоже на демонстрацію майстерности. Таку пісеньку і я б утнув. Він грав її завиграшки, в низьких тонах, дещо повторюючи, дещо, два-три мотиви, додаючи від себе, та все одно – то як була бридня, так і лишилася. Джеллі Ролл виглядав наче хтось, у кого вкрали подарунки з дня народження. Зиркнувши на Новеченто вовчим поглядом, він знову сів за фортеп'яно. І вчистив такий блюз, від якого заплакав би й наш корабельний механік, німець родом, – здавалось, що весь бавовник усіх негрів на землі був тут, і він збирав його цими своїми нотами. Умреш від розчулення. Уся публіка зірвалася на ноги – всі шморгали носами й плескали в долоні. Джеллі Ролл не зробив і натяку на поклон, нічогісінько, – видно було, що він уже по горло ситий усею цею історією.

Знову була черга Новеченто. Вже з самого початку діло не віщувало нічого хорошого, бо Новеченто сідав за піаніно з двома отакеними сльозинами в очах, все через той блюз, який його дуже розчулив, і це ще можна було б зрозуміти. Справжній абсурд був у тому, що з усеї музики, яку він мав у голові та в руках, він вирішив заграти – що б ви думали? Той блюз, який був допіру почув. «Така гарна була мелодія» – казав він мені потім, наступного дня, виправдовуючись, – подумати тільки! Він не мав ні найменшого уявлення про те, що воно таке, поєдинок, – зеленого поняття не мав. Отож, він і заграв цей блюз. І на довершення всього, у нього в голові мелодія блюзу перетворився на низку довгих, тужливих акордів, що вервицею йшли один за одним, – нудь смертельна. Він грав, увесь скоцюрблений над клавішами, смакуючи один за одним оті дивачні акорди – все це звучало досить немилозвучно, але йому подобалось. Чого не скажеш за інших. Коли він закінчив, із зали почувся свист.

Саме на цьому етапі Джеллі Роллу Муртонові остаточно урвався терпець. Він не просто підійшов до піаніно, а вискочив на нього з ногами. І процідив собі під ніс, але так виразно, що всі прекрасно зрозуміли: «А тепер вали на хер, кретин».

А тоді взявся грати. Але грати – не то слово. Жонглер. Акробат. Усе, що тільки можна зробити з клавіатурою на 88 клавіш – він робив. З неймовірною швидкістю. Він не помилився ні одною нотою, на обличчі в нього не здригнувся жоден мускул. То була не просто музика, то були немов чари ілюзіоніста, добра і прекрасна магія. То було чудо, хоч творив його далеко не святий. Чудо. Публіка просто шаліла. Усі кричали й плескали, – щось небачене. Рейвах, мов на Новий рік. І в тому рейваху я опинився поряд із Новеченто: на виду він був страшенно розчарований, а ще трохи здивований. Подивився на мене і сказав:

«Але ж це повна дурня».

Я нічого не відповів. Не було чого відповісти. А той нахилився до мене і сказав:

«Дай-но мені цигарку, ну ж бо...»

Я так розгубився, що мовчки взяв і дав йому цигарку. Річ у тому, що Новеченто не палив. Ніколи перед тим не палив. Він узяв цигарку, розвернувся, попрямував до фортеп'яно і сів на стільчик. Треба було трохи часу, щоб до публіки в залі дійшло, що він сидить за інструментом і, либонь, буде грати.

Почулося ще кілька дошкульних реплік, кілька смішків, хтось засвистів, – люди такі, вони лихі до тих, хто програє. Новеченто терпляче чекав, поки навколо все більш-менш затихне. Тоді кинув поглядом на Джеллі Ролла, що стояв коло бару і пив шампанське з келиха, і мовив утіволююче:

«Ти сам цього хотів, піяніст ти хриновий».

Тоді примостив мою цигарку на край фортеп'яно.

Незапалену.

І почав.

(Лунає фантастично віртуозна мелодія, мабуть чи не в чотири руки грана. Музика триває не більш як півхвилини. Завершується серією потужних акордів. Актор чекає, поки музика не затихне, а тоді веде далі)

Отак ось.

Увесь час, що він грав, публіка мовчала й тихо дихала. Чи й геть затамувала подих. Витріщивши очі й розтуливши роти, як повні придурки. Так вони стояли в мовчанні, абсолютно приголомшені, навіть після тих убивчих фінальних акордів, що були зіграні немовби не двома, а десятьма руками, – здавалось, фортеп'яно ось-ось не витримає й розірветься на куски. У тій дивовижній тиші Новеченто підвівся, взяв мою цигарку, подався вперед понад клавішами і притулив цигарку до фортеп'яних струн.

Легеньке шипіння.

І дістав її звідтіля вже запалену.

Єй-богу.

Добре запалену.

Новеченто тримав її в руці, наче маленьку свічку. Він не курив і не вмів навіть тримати цигарки між пальцями. Пройшовши кілька кроків, він підступив до Джеллі Ролла Мортонна. І простяг йому цигарку.

«Курити ти. Я в цьому не мастак».

Отоді вже народ прокинувся від чарів. Зчинилося чортзна що: крики, оплески, гармидер, щось несосвітнене, всі викрикали, пхалися, щоб доторкнутися до Новеченто, – бардак повний, нічого вже не розбереш. І посеред усього цього я побачив його – Джеллі Ролла Мортонна, який нервово курив оту прокляту цигарку і гарячково думав, якого б виразу прибрати на лиці, але так нічого й не придумав, і стояв, не знаючи, де очі діти, аж раптом його рука-метелик почала тремтіти, атож, тремтіти, я сам бачив і не забуду цього до скону, – вона тремтіла так, що попіл не вдержався на цигарці й осипався спочатку на його ошатний чорний костюм, а тоді, зісковзуючи далі вниз, на його правий мешт, – лискучий мешт із чорної лакованої шкіри, – цей попіл був неначе біла хмарка, і Джеллі Ролл подивився на свої ноги, я це добре пам'ятаю, подивився на той лакований мешт і на попіл, і зрозумів, зрозумів те, що мав зрозуміти, – він повернувся кругом і поволі, крок за кроком, так поволі, щоб не зрушити отого попелу на мешті, перетнув усю величезну залу і зник, разом із своїми мештами з лакованої шкіри, а на одному з них була хмарка білого попелу, і він забрав її з собою, – то був знак, що хтось переміг, але не він.

Решту подорожі Джеллі Ролл Мортон просидів, замкнувшись у себе в каюті. По прибутті до Саутгемптонна він зійшов на берег. А наступного дня вирушив до Америки. На іншому кораблі. Йому до смерті осточортів і Новеченто, і все решта. Хотів додому, та й годі.

На палубі третього класу, опершись на перегородку, Новеченто стояв і дивився, як той сходить з корабля в своєму гарному білому костюмі, із своїм багажем – гарними шкуротяними валізками світлого кольору. І пригадується, Новеченто сказав тільки одно:

«І джаз теж – до дідька».

Ліверпуль Нью Йорк Ліверпуль Ріо де Жанейро Бостон Корт Лиссабон Сантьяго Ріо де Жанейро Антилські острови Нью Йорк Ліверпуль Бостон Ліверпуль Гамбург Нью Йорк Гамбург Нью Йорк Генуя Флорида Ріо де Жанейро Флорида Нью Йорк Генуя Лиссабон Ріо де Жанейро Ліверпуль Ріо де Жанейро Ліверпуль Нью Йорк Корт Шербург Ванкувер Шербург Корт Бостон Ліверпуль Ріо де Жанейро Нью Йорк Ліверпуль Сантьяго Нью Йорк Ліверпуль, і Океан, якраз посередині. І тут, саме в цей момент, впала картина.

Не знаю як вас, а мене завжди дивували ці випадки з картинами. Вісять собі роками, а тоді раптом, ні з того ні з цього, бабах – падають. Вісять собі на гвіздку, ніхто їх не чіпає, але в один прекрасний момент – бабах, падають униз мов камінь. Абсолютна тиша, все навколо нерухоме, навіть муха не

дзижчить, а вони – бабах. Без ніякої причини. Чому саме в цю мить? Не знати. Бабах. Що має статися з отим гвіздком такого, щоб він рішив: більше не можу? Чи й він, нещасний, має душу? І щось там рішає? Довго обговорював це питання з картиною, і не було певности, чи варто, – сперечалися цілими вечорами, і так довгі роки, а тоді ухвалили день, годину, хвилину, мить, – і бабах. Або знали, що так станеться, від самого початку – вони двоє – і все вже давно спланували: послухай, сім років, і я все це кидаю, – нехай так, окей, – домовляємось на 13 травня, – окей, – десь на годину пошту, скажімо – за п'ятнадцять шоста, – згода, – а тепер добраніч, – добраніч. І сім років потому, 13 травня, за п'ятнадцять шоста: бабах. Незбагненна річ. Це одна з тих речей, що про них краще не думати, а то можна з глузду зсунутися. Коли падає картина. Коли одного ранку прокидаєшся і розумієш, що більше її не любиш. Коли розготаєш газету і читаєш, що почалася війна. Коли бачиш поїзд і думаєш: я повинен звідсіля поїхати. Коли дивишся на себе в дзеркало і раптом усвідомлюєш, що постарів. Коли посеред Океану Новеченто підносить очі від тарілки з обідом і каже мені: «У Нью Йорку, за три дні, я зійду з цього корабля».

Я остовпів.

Бабах.

У картини – то не дуже щось і запитаєш. А у Новеченто можна. Я лишив його в спокої на якийсь час, а тоді почав доймати питаннями, – я хотів збагнути чому, бо ж мусила бути якась розумна причина, бо ж не буває так, що ти сидиш собі тридцять два роки на кораблі, а тоді одного дня береш і сходиш на берег, немовби нічого й не було, навіть не сказавши своєму найкращому приятелю, з якого ж це раптом дива, ні слова йому не сказавши.

«Я повинен там дещо побачити» – сказав він мені.

«Що побачити?» Він не хотів казати, і можна зрозуміти, чому, бо коли він таки сказав, то сказав ось що:

«Море».

«Море?»

«Море».

На тобі маєш. Я міг подумати про що завгодно, але не про це. Я не йняв віри, мені здавалося, він пробує мене наколотити. Не йняв віри. То була якась дика нісенітниця.

«Новеченто, ти ж уже тридцять два роки дивишся на море».

«Звідси. А я хочу побачити його звідти. Це не те саме».

Господи боже. Здавалося, я розмовляю з дитиною.

«Ну добре, почекай, аж будемо в порту, – ти висунешся з вікна і добре його роздивишся. Це те самісіньке».

«Ні, не те самісіньке».

«Хто тобі це сказав?»

Йому сказав це хтось на ім'я Бастер, Лінн Бастер. Селянин. Таких, як він, багато: живе до сорока літ, працюючи як віл, і все, що бачить за своє життя, – це власне поле і ще яке-не-яке більше місто за кілька миль від села, та й то раз або два на рік, у день ярмарку. Проте сталося так, що посуха лишила його без гроша в кишені, жінка втекла од нього з проповідником чогось там, не знаю чого, а обох синів звела зо світу пропастиця. Словом, під щасливою родився зіркою. Тож одного дня він зібрав манатки й пішки пройшов усю Англію, прямуючи до Лондона. Правда, на дорогах він не вельми орієнтувався, і тому замість Лондона потрапив у якесь богом забуте село, але з цього села, як ітимеш далі дорогою, минеш два повороти й обігнеш пагорб, – то зненацька побачиш море. Він його ніколи перед тим не бачив – моря. І море вразило його, мов грім. Воно врятувало його, коли вірити тому, що він казав. А він казав: «Це наче голос, голос велетня, який кричить страшним криком: «Ви, зграя рогоносців, життя безмежне, ви затямили чи ні? Безмежне». Лінн Бастер ніколи раніше над цим не замислювався. Просто не траплялося нагоди над цим замислитись. А тепер у нього в голові неначе революція зчинилася.

Можливо, що й Новеченто теж... що й йому ніколи перед тим не впадала в голову така думка, – що життя безмежне. Мабуть, він щось таке припускав, але ніхто не закричав йому про це громовим голосом. Тож він тисячу разів змушував Бастера знов і знов розповідати ту історію про море і все решта, і кінець-кінцем постановив, що мусить перевірити усе сам. Він пояснював мені, що до чого, з виглядом людини, що пояснює тобі, як працює двигун внутрішнього згоряння: в його устах це лунало якось по-науковому.

«Я можу лишатись тут, на кораблі, роками, але море нічого мені не скаже. А так я сходжу з корабля, живу на суші багато років, стаю нормальним, тоді одного дня кидаю все, приїжджаю на якесь там узбережжя, підношу очі й бачу море. І слухаю, як воно кричить».

По-науковому. Мені ці його наукові міркування видавалися несусвітньою бриднею. Я міг би це йому сказати, але не сказав. Усе було не так просто. Я зичив йому добра й хотів, щоб одного дня він таки зійшов з корабля і грав людям на суші, щоб оженився з симпатичною дівчиною і завів дітей, словом, я зичив йому всіх тих хороших речей, що бувають у житті, а життя – воно може й не безмежне, але все таки прекрасне, якщо маєш хоч трохи удачі й бажання. Словом, уся ця вигадка з морем видавалася мені повною фігнею, та якщо ради цього Новеченто зійде на берег, то я тільки за. І я дійшов висновку, що воно на краще. І сказав йому, що його міркування абсолютно слухні. І що я справді радий. І що я подарую йому своє пальто з верблюжої шерсти – він зробить справжній фурор, коли сходитиме з корабля в пальті з верблюжої шерсти. Новеченто був трохи зворушений:

«Але ж ти будеш мене провідувати, чи як? там, на суші...»

Господи боже, у мене наче камінь став у горлі, наче камінь, і відчуття таке нестерпне, що краще вмерти, – ненавиджу прощатися, – і я засміявся, найкраще, на що мене стало, і болючий то був сміх, – і сказав, що звісно ж буду його провідувати, і що ми ще будемо гуляти полем з його собакою, а його жінка приготує нам індичку, і не знаю, що ще за муру я плів, а він сміявся, і я теж, але в душі і він і я знали, що насправжки все буде інакше, що всьому кінець, і нічого не вдієш, це мало статися і ось-ось уже станеться: одного лютневого дня, в порту Нью Йорка Денні Будмен Т. Д. Лемон Новеченто покине борт «Вірджинця». Після тридцяти двох років, прожитих на морі, він ступить на землю, щоб побачити море.

(Лунає музика, щось на зразок старовинної балади. Актор зникає в темряві, а тоді з'являється вже в образі Новеченто, нагорі на корабельному трапі. Пальто з верблюжої шерсти, капелюх, велика валізка. Стоїть там якусь мить, на вітрі, непорушний, і дивиться перед собою. Тоді сходить на одну сходинку, на другу, на третю. Музика зненацька обривається, Новеченто завмирає, як укопаний. Актор скидає капелюха й повертається до публіки)

Він зупинився на третій сходинці. Зненацька.

«Що таке? Він що, в гівно ступив?» – запитав Ніл О'Коннор, ірландець, який ніколи ні хріна не розумів, але це не заважало йому бути в незмінно доброму гуморі.

«Певно, щось забув» - сказав той.

«Що?»

«А я знаю...»

«Може він забув, чого він сходить на берег?»

«Не мели дурниць».

А той усе стояв, завмерлий – одна нога на другій сходинці, а одна – на третій. Стояв так цілу вічність. Дивився перед собою, здавалося, щось шукав. А тоді зробив дивну річ. Зняв капелюха, простяг руку над поруччям трапу і впустив капелюха вниз. Капелюх летів, як утомлена птаха або як синя крилата яєшня. Зробивши кілька віражів у повітрі, він упав у море. І поплив на хвилях. Таки як птаха, не яєшня. Коли ми знов перевели очі на трап, то побачили, як Новеченто в своєму пальті з верблюжої шерсти, тобто в *моєму* пальті, повернувшись спиною до світу, з дивним усміхом на лиці, знов піднявся на оті дві сходинки. Два кроки – й він зник усередині корабля.

«Ти бачив? у нас на кораблі новий п'яніст», – сказав Ніл О'Коннор.

«Кажуть, він – найкращий», – сказав я. І на душі мені зробилося чи то страшенно сумно, чи то шалено радісно.

Що він побачив на отій проклятій третій сходинці – він мені не сказав. Того дня і потім, протягом двох рейсів, що ми відбули разом, Новеченто був якийсь дивний, говорив менше, ніж звичайно, і здавалося, був заклопотаний якоюсь особистою справою. Ми його ні про що не питали. А він не пробував вдавати, ніби все гаразд. Було видно, що з ним щось не те, та ми однак нічого не допитувались. І так тривало кілька місяців. А тоді одного дня Новеченто зайшов до мене в каюту і сказав мені, поволі, але на одному подиху, без запинок: «Дякую за пальто, мені дуже пасувало, шкода, що так вийшло, я справді зробив би фурор, там на суші, але тепер усе краще, все минулося, не думай, ніби я нещасливий: я вже ніколи не буду нещасливий».

Про мене, то він ніколи й не був нещасливий. Він був не з тих, на кого дивишся і питаєш себе: хтозна, що в нього на душі. Він був Новеченто, і все тут. Тобі й на думку не спадало, що такі речі, як щастя чи там горе мають до нього який-небудь стосунок. Він був, здавалося, по той бік усього, здавалося, його нічим не проймеш. Він і його музика: все решта не рахується.

«Не думай, ніби я нещасливий: я вже ніколи не буду нещасливий». Я сторопив од цих слів. Коли він це казав, по лицю було видно, що він не жартує. Він мав вигляд людини, яка добре знає, куди йде. І знає, що прийде. Так само, як тоді, коли він сидів за фортеп'яно і починав грати: в його руках не було сумніву, і клавіші, здавалося, завжди чекали тих нот, що він із них добував, і здавалося, ці клавіші зроблені саме для такої музики й тільки для неї. Здавалося, що свою музику він творить на ходу, але десь у нього в голові ці ноти були закарбовані од народження.

Тепер я знаю, що того дня Новеченто вирішив сісти за чорно-білі клавіші свого життя й заграти музику водночас і абсурдну, й геніяльну, прескладну, але й прекрасну, найвеличнішу на світі музику. І під цю музику він танцюватиме до кінця своїх літ. І вже ніколи не буде нещасливий.

Я покинув «Вірджинець» 21 серпня 1933 року. Шість років по тому, як уперше ступив на борт. Та мені здавалося – я прожив там ціле життя. Я покинув корабель не на день і не на тиждень – назавжди. З документами про звільнення, з залеглою платнею на руках і таке інше. Все як має бути. Я зав'язав з Океаном.

Не то щоб мені не подобалось оте моє життя на кораблі. То був дивний спосіб зводити кінці з кінцями, але загалом непоганий. Та тільки я ніколи не припускав і думки, що лишуся на кораблі назавжди. Коли ти моряк, тоді все інакше, – твоє місце в морі, й ти можеш там стирчати, поки не посинієш, без проблем. Але той, хто грає на трубі... Якщо ти граєш на трубі, на морі ти чужий, і завжди будеш чужий. Раніше або пізніше, але ти повернешся додому. Краще раніше, ніж пізніше, сказав я собі.

«Краще раніше, ніж пізніше», – сказав я Новеченто. І він мене зрозумів. Було видно, що йому зовсім не хочеться бачити, як я сходжу тим проклятим трапом, щоб уже ніколи не повернутися, але сказати – він цього не сказав. Воно й краще. Останнього вечора ми разом грали, як звичайно, для придурків з першого класу, настав час для мого соло, я почав грати й по кількох нотах почув, що фортеп'яно не змовкло – упівголоса, легко-легко воно супроводжує мою гру. Ми йшли разом, і я грав, як тільки міг – я, звісно, не Луїс Армстронг, але грав я справді добре, – а Новеченто невідступно супроводжував мене, як це вмів тільки він. Ми грали і грали – моя труба і його фортеп'яно востаннє звучали разом, щоб ми могли сказати одне одному все те, чого не вимовиш словами. Публіка навколо знай танцювала, ніхто нічого не зрозумів, та й не міг би зрозуміти, – всі далі танцювали, мов нічого й не сталося. Може хтось сказав комусь: «Дивись-но, той, що з трубою, от комедія – він або п'яний, або здурів. Дивись, він грає і плаче».

Що було після того, як я зійшов на берег, – це вже інша історія. Може мені б і вдалося тьяк-сяк улаштуватися, якби не та війна. Вона сплутала мені всі карти, і я геть перестав розуміти, що діється. Треба було мати добрі мізки, щоб з усім цим освоїтись. Треба було мати певні якості, яких я не мав. Я вмів грати на трубі. Дивовижно, яке це марне діло – грати на трубі – коли навколо війна. Коли війна підступає до тебе. І не пускає з лап.

У кожному разі, ні про «Вірджинця», ні про Новеченто я нічого не чув багато років. Я не забув про свого приятеля, я часто згадував його і все питав себе: «Цікаво, що зробив би Новеченто, якби був тут, що б він сказав, „до дідька війну“, сказав би». Я теж міг сказати «до дідька війну», але це було не те саме. Справи мої були такі кепські, що я частенько заплющував очі й повертався туди, у третій клас, послухати емігрантів, що співали Оперу, і Новеченто, що грав не знати що за музику, побачити його руки, його лице й Океан навколо. Я віддавався спогадам і фантазіям – часом це єдине, що тобі лишається, часом тільки так ти можеш рятуватися. Дешевий трюк для бідняків, але завжди спрацьовує.

Словом, ота історія, – про мене й Новеченто, – здавалось би, скінчилася. Крапка. Та одного дня я одержав листа, мені писав Ніл О'Коннор, той ірландець, що усе жартував. Проте цим разом лист був серйозний. Він писав, що «Вірджинець», понищений війною, обернувся на купу брухту, з нього зробили плавучий шпиталь, а тепер корабель уже став ні на що не придатний, і його рішили пустити на дно. Весь екіпаж, що ще лишався на борту, зійшов на берег у Плімуті, корабель начинили динамітом і ось-ось відбуксирують у відкрите море, щоб висадити в повітря: бабах, і нема. Далі йшов

постскриптом: «Може маєш зайву сотню доларів. Поверну, чесне слово». А нижче ще один постскриптом: «Новеченто – він лишився на борту». Оце й усе: «Новеченто – він лишився на борту».

Я кілька днів крутив цього листа в руках. А тоді сів на поїзд до Пілмута, попрямував у порт, почав шукати «Вірджинця», знайшов його, тицьнув пару доларів охоронцям, що стояли там на варті, виліз на корабель, обходив його зверху донизу, спустився в машинне відділення, сів на ящик, що, судячи з усього, був повний динаміту, зняв капелюха, поклав його на підлогу, і сидів там мовчки, не знаючи, що сказати /

... Я сиджу й дивлюся на нього, він сидить і дивиться на мене /

У нього теж під задницею динаміт, динаміт повсюди /

Денні Будмен Т. Д. Лемон Новеченто /

Він знав, що я прийду, так само, як знав наперед усі ноти, що я заграю, і... /

Його лице – уже пристаріле, але по своєму красиве, ані сліду втоми /

На кораблі темінь, ніде ні вогника, тільки й того світла, що просмикувалося знадвору. Немовби ніч навколо /

Білі руки, піджак, запнутий на всі гудзики, начищені мешти /

Він лишився на борту /

У півтемряві він скидався на принца /

Він лишився на борту і злетить у повітря разом з усім кораблем, у чистому морі /

Величний фінал, його побачать усі, з причалу, з берега, гігантський феєрверк, прощайте, завіса опускається, дим і полум'я, і велетенська хвиля наостанку /

Денні Будмен Т. Д. Лемон /

Новеченто /

На цьому кораблі, що оповитий темрявою, останний спогад про нього – це голос, чи не самий тільки голос, що говорить, поволі /

/

/

/

/

/

(Актор перевтілюється в Новеченто)

/

/

/

/

Усе те місто... йому не видно було кінця-краю... /

Кінець, на бога, чи ж мало воно кінець? /

І шум /

На тому проклятому трапі... все було так гарно... і я був такий гарний у тому пальті, я зробив би фурор, я нітрохи не сумнівався, я зійшов би на берег, сто процентів, не було ніяких проблем /

У своєму синьому капелюсі /

Перша сходинка, друга сходинка, третя сходинка /

Перша сходинка, друга сходинка, третя сходинка /

Перша сходинка, друга /

Мене зупинило не те, що я побачив /

А те, чого я не побачив /

Розумієш, братику? те, чого я не побачив... я шукав, але не міг знайти, в тому бескрайому місті було все, крім цього /

Там було все /

Та не було кінця-краю. Чого я не побачив, то це – де воно все кінчається. Де край цьому світові /

А тепер подумай: фортеп'яно. Клавіші починаються. Клавіші кінчаються. Ти знаєш, що їх 88, і тут тебе ніхто не ошукає. Вони не безконечні. Ти безконечний, і безконечна та музика, всередині в клавішах, яку ти можеш добути. Їх 88. А ти безконечний. Оце мені подобається. Отак можна жити. Та коли ти /

Та коли я виходжу на той трап, а передо мною /

Та коли я виходжу на той трап, а передо мною розкинулась клавіатура на мільйони клавіш,
мільйони і мільярди /

Мільйони і мільярди клавіш, і нема їм кінця-краю, чиста правда – вони ніколи не кінчаються, і ця
клавіатура безконечна /

Якщо ця клавіатура безконечна, тоді /

Нема такої музики, що ти міг би заграти на цих клавішах. Ти сів не на той стільчик: на цьому
фортеп'яно грає Бог /

Господи, ти бачив їх, ті дороги?

Хоч би самі ті дороги – їх безліч, і як вам, тим, що на суші, вдається вибрати одну /

Вибрати одну жінку /

Один дім, одну землю, що була б ваша, один краєвид, щоб милуватися, одну смерть, щоб
померти /

Весь цей світ /

Весь цей світ перед тобою, що не знати де й кінчається /

І скільки чого в ньому є /

Ви ніколи не боялися, що вас рознесе на тисячу кусків від самої думки про цей безмежний світ, від
самої думки? А що вже жити в ньому... /

Я родився на цьому кораблі. Світ приходив і сюди, але потрохи, по дві тисячі чоловіка за раз. І
бажання тут теж були, але рівно стільки, скільки їх поміститься між носом і кормою. Ти грав мелодію
свого щастя на клавіатурі, що мала і початок, і кінець.

І я збагнув. Земля – це корабель, надто великий для мене. Це подорож надто довга. Це жінка надто
красива. Це пахощі надто сильні. Це музика, що я не втну заграти. Вибачайте. Але я лишаюся.
Дозвольте мені вернутись.

Будь ласка /

/

/

/

/

/

А тепер спробуй зрозуміти, братику. Спробуй зрозуміти, якщо можеш /

Весь цей світ ув очах /

Жахливий, але прекрасний /

Надто прекрасний /

І страх, що привів мене назад /

Корабель, знов і назавжди /

Маленький корабель /

Цей світ в очах, щоночі, знову й знову /

Привиди /

Якщо даси їм волю, – тобі смерть /

Бажання зійти /

І страх зробити це /

Так ти божеволієш /

Божеволієш /

Треба було щось зробити, і я зробив /

Спершу придумав /

А тоді зробив /

Щодня рік за роком /

Дванадцять років /

Мільярди митей /

Невидимий, довгий-предовгий жест /

Я, що не зміг піти з цього корабля, вирішив піти з свого життя, і так спастися. Сходінка за
сходінкою. І кожна сходінка – одно бажання. За кожним кроком я переступав якесь бажання і
прощався з ним.

Я не божевільний, братику. Ми не божевільні, коли шукаємо способу спастися. Ми хитрі, наче виголодніла тварина. Божевілля тут ні до чого. Це талант. Геометрія. Досконалість. Бажання розривали мені душу. Я міг би жити ними, але мені не вдалося.

І тоді я закляв їх.

Одно за одним, я лишав їх позаду. Геометрія. Бездоганно зроблена робота. Усі жінки на світі, – я заклинав їх, граючи якось уночі для одної жінки, одної-єдиної, прозора шкіра, руки без прикрас, стрункі ноги, вона схитувала головою в ритмі моєї музики, не усміхаючись, ні на мить не опускаючи очей, – я грав усю ніч, і коли я підвівся з-за фортеп'яно, то не вона пішла з мого життя, то пішли всі жінки на світі. Батька, яким я ніколи не стану, – я заклинав його, дивлячись на вмирущого хлопчика, днями я сидів коло нього, щоб нічого не пропустити з цього жахливого, прекрасного видовища, я хотів бути останнім, що він побачить у світі, і коли він помер, дивлячись мені в очі, то не він покинув мене, а всі діти, яких я коли-небудь міг би мати. Земля, моя земля десь там у світі, я заклинав її, слухаючи, як співає чоловік, що прибув з півночі – я слухав його і бачив, бачив долину, оточену пасмами гір, неквапливу річку, зимові сніги, вовків уночі, і коли той чоловік перестав співати, моя земля пропала, назавжди, хай де вона була. Друзі, яких я хотів мати, – я заклинав їх, граючи разом з тобою того вечора, у твоєму обличчі, у твоїх очах я бачив їх усіх, своїх дорогих друзів, і коли ти пішов, усі вони пішли з тобою. Я перестав дивуватися, коли побачив, як жахливі айсберги в Північному морі розвалюються, не встоявши проти тепла, я попросився з чудесами, коли побачив, як сміються люди, перемелені жорнами війни, я позбувся люті, коли побачив, як корабель начиняють вибухівкою. Я попросився з музикою, з своєю музикою того дня, коли мені вдалося зіграти її всю в одній-однісінькій ноті, за одну-однісіньку мить, я попросився з радіощами, заклявши їх, коли побачив, як ти входиш сюди. Це не божевілля, братику. Геометрія. Робота скальпелем. Я розбрав нещастя. Я зняв із нитки життя всі нанизані на ню бажання. Якби ти міг пройти там, де пройшов я, ти знайшов би їх, одно за одним – закляті, непорушні, покинуті назавжди, наче віхи на шляху цієї дивної подорожі, що про ню я нікому не розповідав, окрім тебе.

/

/

(Новеченто прямує за лаштунки)

/

/

/

(Зупиняється, повертається)

Я вже бачу оту сцену, як я попадаю на небо, і хтось там шукає в списках моє ім'я, – і не може знайти.

«Як, ви кажете, вас звати?»

«Новеченто».

«Новаліс, Носинський, Нотарбартоло, Ноцца...»

«Знаєте, я народився на кораблі».

«Перепрошую?»

«Я народився на кораблі, там само й помер, не знаю, чи вам про це відомо...»

«Кораблетроща?»

«Ні. Вибух. Шість з половиною центнерів динаміту. Бабах».

«Ага. Тепер усе гаразд?»

«Так, так, усе пречудово... правда от... щодо руки... я згубив руку... але мене запевняли...»

«Вам бракує руки?»

«Так. Знаєте, під час вибуху...»

«У нас іще десь мала бути пара зайвих... вам якої треба?»

«Лівої».

«Ай-яй-яй».

«Що?»

«Знаєте, на жаль, у нас є тільки дві праві».

«Дві праві руки?»

«Ага. У разі, якби в вас виникли проблеми...»

«Які проблеми?»

«Я хочу сказати, якби ви взяли праву руку...»

«Праву руку замість лівої?»

«Саме так».

«Ну... взагалі-то... ліпше ще одна права, ніж ніякої...»

«От і я так думаю. Зачекайте-но хвилинку, я сходжу принесу».

«Знаєте, якби я заглянув до вас за кілька днів, може появляться ліві...»

«Слухайте, тут є одна біла і одна чорна...»

«Ні, ні, хотілося б одного кольору... нічого не маю проти негрів, просто...»

Бляха-муха. Цілу вічність, у Раю, – з двома правими руками. *(Гугнявим голосом)* А тепер благословімося хресним знаменням! *(Починає хреститися, але зупиняється. Дивиться собі на руки)* Не знаєш тепер, котру й вибрати. *(Якусь мить вагається, а тоді швидко хреститься обома руками)* Цілу вічність, мільйони років, я виглядатиму як дурень. *(Ще раз хреститься обома руками)* Справжнє тобі пекло. В раю. І нема з чого сміятися. *(Повертається, прямує за лаштунки, тоді зупиняється за крок перед заслоною, знову повертається до публіки: у нього загоряються очі)* А втім... подумати тільки, що за музику... оцими руками, двома, правими... було б тут лишень фортеп'яно...

(Знову стає серйозний)

Оте, на чому ти сидиш, братику, – це динаміт. Вставай і йди собі. Це все, кінець нашій історії. Цим разом уже справді кінець.

(Виходить)

КІНЕЦЬ

З італійської переклав Роман Скакун